

Preden se podamo po poti Novakove soboške arhitekture

Meta Kutin, Tomaž Ebenšpanger

Razstava *Franc Novak – arhitektura za bodočega človeka* je nastala leta 2014, ko sva na povabilo Maje Ivanič iz galerije DESSA navdušeno raziskala, pripravila in zbrala dotlej znane podatke o delu tega po krivici zapostavljenega arhitekta. Razstava je bila zasnovana kot arhitekturni sprehod po izbranih delih Novakovega soboškega opusa.

Z razstavo smo želeli opozoriti na prispevek, ki ga je arhitekt Franc Novak dal Murski Soboti in Prekmurju. Njegove modernistične arhitekturne stvaritve in »ciamške« urbanistične vizije so jo do danes najbolj zaznamovale. Novakova arhitektura je prekinila tradicijo gradnje podolgovatih, pritličnih hiš z dvokapo streho, s historično okrašenimi fasadami in temačnimi obokanimi prostori v notranjosti. Z metropolitanskega Dunaja, kjer se je šolal pri Petru Behrensu, in iz Pariza, kjer je delal v biroju Le Corbusiera, je v napol vaško Soboto 1930-ih prinesel modernistično arhitekturo ravnih streh, belih fasad in svetlih prostorov, namenjeno sodobnemu bivanju. Franc Novak je postal tudi prvi in do danes edini mestni arhitekt, ki je imel celostno urbanistično vizijo razvoja mesta. Radikalnost idej modernizma, ki jim je zvesto sledil, je bila primeren način za začrtanje nove smeri v prostorskem razvoju sicer neizrazitega in nekonsistentnega naselja. Kot pogodbeni arhitekt mestne občine in kasneje, po drugi vojni, kot prvi direktor ustanovljenega okrajnega projektivnega biroja je imel priložnost te svoje vizije do določene mere tudi uresničiti. Novakov soboški opus danes priča o obdobju, polnem družbenih in gospodarskih pretresov, ki je s seboj prinesel drugačen odnos do arhitekture in prostora nasploh. Razcvet slovenskega meščanstva po prvi svetovni vojni, iz katerega so prihajali tudi prvi Novakovi naročniki, je tako botroval prihodu modernistične estetike razkošnih vil tudi v to periferno panonsko naselje, ki je formalnopravno postalo mesto šele leta 1952. Povojna izgradnja socializma pa je v Soboti botrovala preišljeni racionalni zasnovi delavskih stanovanj in specializiranih družbenih objektov, na primer prve stavbe, namenjene izključno kulturni dejavnosti v Prekmurju – Kinu Park.

Življenje in delo arhitekta Franca Novaka je v začetku 1990-ih prva raziskovala umetnostna zgodovinarica Metka Hari. Na osnovi njenega dela so nastale arhitekturne diplome Tanje Borovšak, Leona Ciguta, Tomaža Ebenšpangerja in Mihe Domjana ter projekt *Sprehod po Novakovi soboški arhitekturi – prva arhitekturna galerija na prostem* (v organizaciji zavoda PREJK12 in Skupaj arhitekti). Posamezna nova odkritja iz življenja Novaka je prispeval arhitekt Bogo Zupančič (Muzej za arhitekturo in oblikovanje).

Z informacijami in s slikovnim gradivom so sodelovali tudi Muzej za arhitekturo in oblikovanje Ljubljana, ZVKDS OE Maribor, Osnovna šola I Murska Sobota, PIŠK Murska Sobota, Projektivni biro Murska Sobota, ZEU Murska Sobota, arhitekt Andrej Kalamar iz Studia Kalamar, g. Ljubomir Deškovič, g. Štefan Vučak, ga. Vera Leskovic Keršovan, družina Kous, ga. Gabrijela Hegeduš, g. Matej Fišer in ga. Stanka Dešnik.

Prispevek razstave vidiva v tem, da so znani in dostopni podatki (veliko materiala je žal izgubljenega ali neprimerno arhiviranega) vseh dosedanjih raziskav zbrani, urejeni in kritično ovrednoteni. Osem Novakovih objektov, ki jih predstavljamo, smo izbrali zaradi njihove ohranjene arhitekturne pričevalnosti in jasne berljivosti treh obdobj arhitektovega ustvarjanja, kot jih je opredelila Metka Hari. Z namenom lažjega primerjanja so načrti stavb narisani v enotni grafiki in predstavljeni v istem merilu. Z željo približati strokovne opise najširši publikli so opisi stavb in druga besedila napisani poljudno. Meniva, da tudi na tak način promoviramo sicer v javnosti premalo poznano in zato nerazumljeno obdobje modernizma.

Žal je danes tudi večina stavb arhitekta Franca Novaka, kljub kulturnovarstveni zaščiti, močno spremenjenih. Njegove stavbe, ki so nekoč uspešno združevale ideale stroke, želje naročnikov in zmožnosti kraja oziroma časa, so danes pri prenavljanju in vzdrževanju podvržene degradaciji. Z neprimernimi posegi vanje se izgublja sporočilo Novakove arhitekture in spomin na svetlo obdobje v prostorskem razvoju Murske Sobote. Vprašanje je, ali bo mesto še kdaj deležno Novakovih prvotnih zasnov, ki so ob nastanku, zaradi funkcionalnih in estetskih rešitev, izstopale in pripovedovale o novih, boljših časih.